

Спеціальність 5.03050901 «Бухгалтерський облік»

Групи: 1Бс-1020, 2Б-995

Дисципліна: «ГРОШІ ТА КРЕДИТ»

1. НАЗВА ТЕМИ

Тема 1. СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІЇ ГРОШЕЙ

Походження та сутність грошей

Функції та властивості грошей

Форми грошей та їх еволюція. Роль держави у творенні грошей на різних етапах їх розвитку

Вартість та цінність грошей

1.5. Роль грошей в розвитку економіки

2. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ: товарні гроші, повноцінні гроші, неповноцінні гроші, білонна монета, паперові гроші, кредитні гроші, електронні гроші, депозитні гроші, банкнота.

3. ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ:

Гроші – специфічний товар, що має властивість обмінюватися на будь-який інший товар і є загальним еквівалентом.

Функція грошей – це певна дія чи робота грошей щодо обслуговування руху вартості в процесі відтворення. У процесі реалізації своєї сутності як загального еквівалента, гроші виконують певні функції: міри вартості, засобу обігу, засобу нагромадження, засобу платежу і світові гроші.

4. МАТЕРІАЛ ЛЕКЦІЇ

1.1. ПОХОДЖЕННЯ ТА СУТНІСТЬ ГРОШЕЙ

У сучасному світі пануючою формою організації суспільного виробництва є товарне виробництво. Його найважливіші базові категорії – товар і гроші. За довгий час існування товарного виробництва і дослідження його вченими-економістами з питань походження грошей сформувались різні погляди, які умовно можна звести до двох основних загальних напрямків: раціоналістичного і еволюційного. *«Запам'ятайте!»*

Раціоналістичний напрямок у теорії походження грошей охоплює тих вчених, основні погляди яких щодо цього питання можна звести до тези: гроші – це продукт домовленості між людьми. Тобто, гроші за цією концепцією виникають тоді, коли люди уявляють собі необхідність їх існування як певного засобу, що забезпечує рух товарів і є невід'ємним елементом товарообміну. Представниками цього напрямку були Арістотель, П.Самуельсон, Г.Кнапп та ін.

Еволюційний напрямок у питанні про походження грошей об'єднує таких вчених, мислителів, економістів як Ксенофонт, А.Сміт, Д.Рікардо, К.Маркс та ін. Вони пов'язують появу грошей з виникненням товарного виробництва й обміну: до тих пір, поки продукт праці не призначався для продажу – обмін не потребував появи якогось спеціального еквіваленту, яким і є за своєю суттю гроші.

«Запам'ятайте!» Аналіз розвитку форм вартості

№ п/п	Формула	Назва форм вартості	Характеристика
1	$T_A = T_B$ <div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> <div style="text-align: center;"> \swarrow у відносній формі (його купують) вартість тов. А) </div> <div style="text-align: center;"> \searrow у еквівалентній (вимірює товар Б) </div> </div>	Проста або випадкова	Товари вироблялися як правило для себе і обмінювалися один на один випадково
2	$T_A = \begin{cases} T_B \\ T_B \\ T_B \end{cases}$	Повна або розгорнута	Зростання обсягів товарів на ринку перетворює обмін на регулярний процес
3	$\left. \begin{matrix} T_A \\ T_B \\ T_B \end{matrix} \right\} = T_{\text{екв.}}$	Загальна або еквівалентна	Відбувається виділення із загальної маси товарів одного, який став виконувати роль загального еквівалента (мідь, срібло, золото)
4	$\left. \begin{matrix} T_A \\ T_B \\ T_B \end{matrix} \right\} = \Gamma$	Грошова	Розширення меж товарного виробництва і обміну та неможливість задовольнити вимоги ринку товаром-еквівалентом у речовій формі призводить до появи грошового товару-еквіваленту

Спочатку обмін, як і саме товарне виробництво, мав епізодичний характер. У такому обміні брало участь два товари, дві різні споживчі вартості:

$$X \text{ товару А} = Y \text{ товару Б}$$

Наприклад, виловлена понад потреби племені риба могла обмінюватися на добути іншим племенем шкіри звірів. Такий обмін характеризує найпростішу форму вартості, що одержала назву простої, випадкової або одиничної форми вартості. Товар А виражає свою вартість (знаходиться у відносній формі вартості), його купують. Він відіграє пасивну роль. Товар Б виступає як вимірювач вартості першого товару. Він відіграє активну роль, виступає як еквівалент. В цій ще випадковій формі обміну товар Б вже функціонує як гроші.

З розвитком товарного виробництва до обміну долучаються вже не два, а багато товарів, а сам обмін стає більш регулярним. При цьому деякі товари частіше від інших знаходяться у відносній формі вартості, стають більш бажаним об'єктом обміну (продукти харчування). З'являється нова форма обміну – повної або розгорнутої форми вартості, при якій роль еквівалента виконує вже не один, а декілька товарів:

$$1 \text{ вівця} \begin{cases} 2 \text{ сокири} \\ 1 \text{ мішок зерна} \\ 3 \text{ пари чобіт} \end{cases}$$

Зміни, що відбулися у подальшому розвитку суспільного виробництва, привели до появи нової, більш розвинутої форми вартості, яку отримала назву загальної форми вартості. Вона може біти подана у наступному вигляді:

$$\left. \begin{array}{l} 2 \text{ сокири} \\ 1 \text{ мішок зерна} \\ 3 \text{ пари чобіт} \end{array} \right\} = 1 \text{ вівця}$$

Дана форма вартості віддзеркалює новий, більш високий щабель розвитку виробництва й обміну, адже одному еквіваленту протистоїть уся маса товарів, а сам еквівалент є єдиним, таким, що протистоїть усім іншим товарам.

Роль загального еквівалента в різний час і у різних народів виконували різні товари. Але з розвитком товарного виробництва з маси товарів виокремлюється такий товар, який найбільше підходить для ролі загального еквівалента і поступово ця роль закріплюється за дорогоцінними металами – золотом і сріблом. Виникає остання і найбільш розвинута форма вартості – грошова форма. Вона може бути виражена формулою:

$$\left. \begin{array}{l} 2 \text{ сокири} \\ 1 \text{ мішок зерна} \\ 3 \text{ пари чобіт} \end{array} \right\} = 1 \text{ г золота}$$

Слід зазначити, що розвиток товарного виробництва не припиняється, а це у свою чергу, зумовлює зміни як самого обміну, так і посередника цього обміну – грошей. Суть цих змін полягає в поступовій втраті ними товарної природи і набутті грошима нетоварного характеру – кредитного.

«Запам'ятайте!» За своєю сутністю гроші – це:

- 1) “товар-товарів”, що безпосередньо обмінюється на всі інші товари;
- 2) загальний еквівалент для всіх інших товарів, який служить засобом вираження вартості товару;
- 3) специфічний товар, що виконує роль загального еквіваленту.
- 4) Це суспільно визнаний засіб платежу, який приймається в обмін на товари та послуги, а також при сплаті боргу.

Їх суть виявляється в тому, що гроші:

- це економічна категорія, яка виражає певні, притаманні товарному виробництву виробничі відносини між людьми;
- це загальноприйнятий засіб врахування кількості й якості уречевленої в товарі суспільно необхідної праці;
- поява грошей (у їх розвиненій формі) розколює увесь світ товарів на товар еквівалент як носій вартості та всі інші товари як носії споживної вартості.

Отже, гроші стають абсолютним товаром, який протистоїть на ринку всім іншим товарам, стає вимірником вартості останніх і безпосереднім втіленням багатства взагалі.

1.2. ФУНКЦІЇ ГРОШЕЙ

Функція грошей – це певна дія чи робота грошей щодо обслуговування руху вартості в процесі відтворення. У процесі реалізації своєї сутності як загального еквівалента, гроші виконують певні функції: міри вартості, засобу обігу, засобу нагромадження, засобу платежу і світові гроші. *«Запам'ятайте!»*

Міра вартості – перша і головна функція грошей, суть якої полягає в тому, що гроші виступають засобом виміру вартості всіх інших товарів, надаючи їм форму ціни. З функцією грошей, як міри вартості, пов'язане поняття масштабу цін. Масштаб цін – це фіксована вагова кількість грошового металу і його кратних частин, прийнята в даній країні як грошова одиниця. Масштаб цін у законодавчому порядку встановлюється державою, яка може його змінювати. Наприклад, якби не змінювалася

вартість золота, 1 грам завжди буде складати 1 тисячну частку кілограма. Зі зникненням золота зі сфери грошового обігу і переходом до паперово-грошових систем масштаб цін втрачає свій початковий економічний зміст і вживається як спосіб вираження вартості товару в грошовій одиниці країни. З цією метою грошова одиниця поділяється на певні кратні частини. У більшості країн прийнята десяткова система розподілу. Так, наприклад, 1 долар США дорівнює 100 центам, 1 фунт стерлінгів – 100 пенсам, 1 гривня – 100 копійкам. Таким чином масштаб цін в умовах паперово-грошового обігу втрачає зв'язок із грошовим металом.

Сутність функції грошей як засобу обігу полягає в тому, що гроші виступають посередником в обміні товарів і забезпечують їх обіг. У формулі Т-Г-Т вони є засобом обміну однієї споживної вартості на іншу. Функція грошей як засобу обігу призводить до розриву обміну в часі і просторі. Якщо в простому товарному обміні Т-Т акт обміну в цьому відношенні нерозривний, то в обміні Т-Г-Т той, хто продав свій товар (Т-Г), не зобов'язаний тут же і той же час купувати інший товар, тобто здійснювати акт (Г-Т). Це може викликати кризові явища в суспільному виробництві, адже його кінцевою метою є задоволення потреб людини в різних споживних вартостях. Разом з тим, такий розрив обігу Т-Г-Т має і позитивне значення для обміну і розвитку економіки взагалі: відкривається можливість затримувати гроші і використовувати їх з метою розширення виробництва, зменшується обсяг бартерних операцій, стимулюється розвиток підприємницької активності, урізноманітнюються форми товарно-грошових відносин.

Важливою ознакою грошей як засобу обігу є те, що вони являють собою реальне втілення мінової вартості: продавець віддає свій товар покупцеві і взамін одержує гроші. При цьому зовсім не має значення, в якій формі вони виступають - повноцінних грошей (золотої чи срібної монети), розмінних чи нерозмінних знаків грошей (готівка), чи просто у вигляді записів на банківських рахунках (депозитні гроші). Важливо лише те, що гроші як засіб обігу забезпечують перебіг товарів від виробника до споживача, після чого товари виходять зі сфери обігу. Проте самі гроші залишаються в обігу, переходячи від одного суб'єкта до іншого.

Засіб платежу - це функція, в якій гроші обслуговують погашення різноманітних боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин, що виникають у процесі розширеного відтворення. Сутність функції грошей як засобу платежу полягає в тому, що покупець оплачує товар не в момент придбання його, а через деякий час, тобто по суті поява її була зумовлена продажем товарів у кредит. Таким чином рух грошей здійснюється після руху товарів. Важливим наслідком функції грошей як засобу платежу є поява кредитних грошей (вексель, банкнота, чек). З розвитком товарного виробництва вони стають дуже поширеними.

Сутність функції грошей як засобу нагромадження полягає в тому, що гроші виходять зі сфери обігу і перетворюються в скарб. Цю функцію виконують повноцінні гроші, хоч у практиці грошового обігу товаровиробники накопичують і їх знаки у вигляді паперових та неповноцінних грошей. Виникнення функції засобу нагромадження історично стало можливим тоді, коли товаровиробник виявився спроможним частину грошової виручки від продажу своїх товарів не витратити на придбання інших споживних вартостей, необхідних для виробництва чи особистого споживання, а відкласти на майбутнє, зберегти. Для цього продуктивність його праці повинна перевищувати його поточні виробничі та споживчі потреби, тобто бути на досить високому рівні розвитку.

Гроші, що є засобом руху товарів і послуг, які вийшли за межі окремої країни, виконують функцію світових грошей. Світові гроші - це функція, в якій гроші обслуговують рух вартості в міжнародному економічному обороті і забезпечують реалізацію взаємовідносин між країнами. Функцію грошей як світових виконують повноцінні гроші. У цій функції вони виступають у своїй первісній формі – у формі злитків (в наш час у формі світових грошей може виступати одна або декілька національних валют, оскільки здійснювати розрахунки за товари золотом складно і дорого).

«Запам'ятайте!» Властивості грошей:

1) портативність – як засіб обігу гроші мають бути зручними для транспортування та обміну, користування у повсякденному житті;

2) легкоподільність – як засіб обігу гроші мають бути зручними під час розрахунків за придбані товари, має забезпечуватися вільний розподіл більшої грошової купюри на менші;

3) довговічність – гроші повинні мати довгий строк існування у тій формі, в якій вони були емітовані, тобто виготовлятися з надміцного, зносостійкого металу чи паперу;

4) однорідність – гроші не повинні втрачати своїх властивостей у процесі обігу, а всі екземпляри наявних в обороті грошей є взаємозамінними, мають однакову здатність до обміну;

5) ідентифікованість – гроші повинні швидко і легко ідентифікуватись у процесі обігу;

6) загально визначеність – гроші є законним платіжним засобом на території країни;

7) стабільність – гроші повинні на протязі тривалого періоду зберігати однакову купівельну силу (спроможність) щодо товарів та іноземної валюти;

8) економічність – витрати суспільства на виготовлення грошей і забезпечення ними потреб обороту повинні бути мінімальними.

Таким чином, гроші – це важливий елемент організації суспільного виробництва, адже без них неможливо уявити собі обмін товарів, процес інвестування тощо. Взагалі, роль грошей у суспільному виробництві настільки велика, що за станом грошового обігу в країні можна досить упевнено робити висновки про фінансовий стан країни і ті чи інші напрямки й тенденції розвитку виробництва.

1.3 ФОРМИ ГРОШЕЙ ТА ЇХ ЕВОЛЮЦІЯ. РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ТВОРЕННІ ГРОШЕЙ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ЇХ РОЗВИТКУ

Еволюція форм грошей відбувалася в напрямі від повноцінних грошей до неповноцінних, якими є сучасні гроші. Повноцінними були гроші, що мали внутрішню реальну вартість, адекватну вартості товару, який виконував функції грошей, чи вартості того матеріалу, з якого гроші були виготовлені, наприклад золоті чи срібні монети. Неповноцінними є гроші, які набувають своєї вартості виключно в обігу. При цьому вона може істотно відхилятися від вартості того матеріалу, з якого вони виготовлені (банкноти, білонна монета, депозитні та електронні гроші). У сучасний період усі країни світу користуються виключно неповноцінними грошима.

Між періодами використання повноцінних і неповноцінних грошей знаходиться епоха використання змішаних форм. У цей період в одних країнах використовували

повноцінні гроші, в інших - неповноцінні (паперові). Крім того, в одних і тих самих країнах поряд з повноцінними монетами нерідко використовувалися неповноцінні.

Початковою висхідною формою повноцінних грошей були товарні гроші. Спочатку це були предмети першої необхідності - худоба, сіль, зерно, риба, хліб тощо як найбільш ходові товари. На зміну предметам першої необхідності в ролі грошей поступово прийшли предмети розкоші, передусім прикраси.

Згодом дані предмети (гроші) були не в змозі задовольняти вимоги споживачів у зв'язку з їх фізичними властивостями. На їх місце ринок стихійно висунув метал. Почалася тривала ера панування металевих грошей. Спочатку використовувалися звичайні метали - залізо, мідь, бронза та ін. Згодом цю роль почало виконувати срібло, а ще пізніше – золото. З появою металевих грошей вони використовувалися у формі простих злиwkів чи кусків металу. Пізніше, держави стали виготовляти за встановленою формою зливки металу, вагу і пробу яких засвідчували своїм штемпелем. Такі зливки дістали назву монети

Еволюційні процеси в економіці, які спричинили демонетизацію золота, підготували підґрунтя для запровадження нематеріальних носіїв грошової суті - так званих кредитних грошей. Кредитні гроші – це неповноцінні знаки вартості, які виникають і функціонують в обігу на основі кредитних відносин та є борговими зобов'язаннями певних суб'єктів ринкової економіки. Кредитні гроші класифікуються за кількома критеріями. Залежно від форми існування виділяють паперові та депозитні гроші, квазігроші, а залежно від статусу емітента – казначейські та банківські гроші. Паперовими називають будь-які грошові знаки, виготовлені з паперу (розмінні і нерозмінні банкноти, казначейські білети тощо), які ототожнюються зі знаками вартості, що емітуються казначейством для покриття бюджетних витрат. Паперові гроші - це нерозмінні на метал знаки вартості, що випускаються державою для покриття своїх (бюджетних) витрат і наділяються нею примусовим курсом, визнаються законодавчо обов'язковими до приймання у всі види платежів.

Депозитні гроші - це різновид банківських грошей, які не мають речового вираження та існують у вигляді певних сум, записаних на рахунках економічних суб'єктів у банках і використовуються для платежів у безготівковій формі. Рух їх здійснюється по рахунках у банках і не виходить за межі банківської системи. А приводяться вони в рух за допомогою технічних інструментів - чеків, платіжних доручень, пластикових карток тощо. "Квазігроші", або майже гроші, - це специфічні грошові форми, в яких грошова суть істотно послаблена, відхиляється від загальноприйнятих, стандартних форм. Наприклад, вексель у певних межах може використовуватися як гроші у функції купівельного і платіжного засобу, хоч не є грошима в загальноприйнятому розумінні. Те ж саме можна сказати про чек та деякі інші грошові інструменти. Поява і тривале використання квазігрошей є закономірним результатом еволюції форм грошей.

Усі гроші функціонують у готівковій та безготівковій (електронній) формах. Готівкові гроші – це неповноцінні знаки вартості у вигляді купюр та розмінної монети різного номіналу, які використовуються економічними суб'єктами як засіб обігу та платежу. Електронні гроші – це різновид депозитних грошей, які існують у пам'яті комп'ютерів і здійснюють свій рух автоматично за безпосереднім розпорядженням власників поточних рахунків.

«Запам'ятайте!» Таким чином, у своєму розвитку гроші пройшли три основні етапи:

- 1) поява грошей з виконанням їх функцій звичайними товарами – товарні гроші;
- 2) закріплення за дорогоцінними металами ролі загального еквівалента – повноцінні гроші;
- 3) перехід до паперових, кредитних, депозитних, електронних грошей – неповноцінні гроші.

Роль держави у творенні грошей на різних етапах їх розвитку

Етапи розвитку грошей	Характеристика ролі держави щодо творення грошей
I етап Товарні гроші	Втручання з боку держави мінімальне, бо сам ринок висуває певні вимоги до грошового товару і призначає на цю роль один з найбільш ходових товарів
II етап Повноцінні гроші	Держава бере на себе обов'язки: – надавати грошам точно визначену форму (монета); – встановлювати контроль за їх карбуванням; – запроваджувати контроль за повноцінністю грошей.
III етап Неповноцінні гроші	Держава визначає: – форму грошей (вид грошових знаків); – вартість грошей; – систему заходів щодо підтримання сталості грошей. Держава регулює: – масу грошей в обігу; Держава надає: – паперовим грошам силу законного платіжного засобу та приймає їх в оплату за своїми вимогами.

Таким чином, роль держави у творенні грошей на різних етапах їх розвитку – коригувальна: гроші не є продуктом створення держави, а їх поява викликана потребами ринкової економіки.

1.4 ВАРТІСТЬ ТА ЦІННІСТЬ ГРОШЕЙ

Проблема вартості грошей є найскладнішою в теорії грошей.

На різних етапах виникнення і розвитку гроші мали специфічний характер вартості.

Форми грошей	Вартісна ознака грошей
Товарні гроші	Вартість грошей визначалася вартістю товару, який виконував роль грошей
Повноцінні гроші	Карбувались із дорогоцінного металу, тому мали власну внутрішню вартість
Неповноцінні гроші	Мають відносну вартість, яка визначається їх купівельною спроможністю або рівнем процента

Отже, сучасна економічна думка розрізняє вартість грошей в залежності від їх функціонального використання: вартість грошей як грошей (трансакційних грошей) і вартість грошей як капіталу (спекулятивних грошей). Вартість трансакційних грошей визначається їх купівельною спроможністю, тобто кількістю товарів та послуг, які можна отримати на одну грошову одиницю. Вона формується безпосередньо в сфері обігу грошей, де гроші обмінюються на реальні блага, а цінність їх набуває форми купівельної спроможності. Купівельна спроможність грошей (зміна їх вартості за

певний період, на яку впливають такі фактори, як ризик, інфляція, ліквідність та інші) обернено пропорційно залежить від рівня цін і визначається за формулою:

$$I_{e.z} = \frac{1}{I_u}$$

де I_u – індекс середнього рівня цін за певний період.

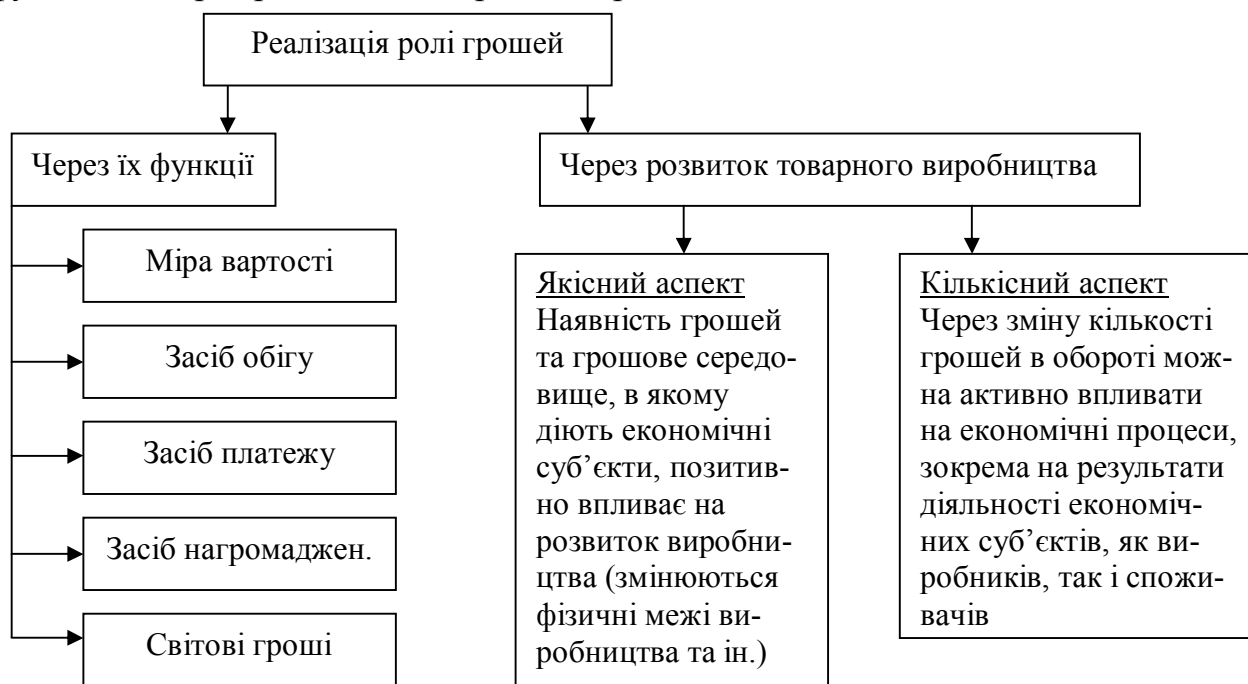
Вартість грошей, що нагромаджуються (грошей-капіталу), виступає у формі відсотка, який формується на ринку грошей під впливом попиту і пропозиції.

Таким чином, купівельна спроможність грошей і процент співіснують як паралельні показники цінності грошей у двох їх статусах – як грошей і як капіталу.

1.5 РОЛЬ ГРОШЕЙ В РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Роль грошей є результатом їх функціонування, кінцевим результатом їх функцій і виявляється в їх впливі на економічні процеси. Сама наявність грошей в економіці спонукає виробників виробляти більше та з меншими витратами, а споживачів – витратити гроші економніше та з більшим ефектом. Зміна маси грошей забезпечує зміну таких інструментів як платоспроможний попит, ціни, процент, валютний курс, курс цінних паперів. А це в свою чергу забезпечує вплив на такі економічні процеси, як інвестиції, кон'юнктура ринку, виробництво та зайнятість.

Таким чином, реалізація ролі грошей у ринковій економіці здійснюється через їх функції та через розвиток товарного виробництва.

5. ЗАКРІПЛЕННЯ ГОЛОВНОГО

Чи засвоїли Ви основні поняття? Запитання для самоконтролю:

1. Які існують погляди на походження і сутність грошей?
2. У чому полягає функція міри вартості?
3. Чим відрізняються паперові гроші від кредитних?
4. Що стало причиною виникнення грошей?
5. Чим відрізняються повноцінні гроші від неповноцінних?
6. Які існують концепції походження грошей і яка з них більш науково достовірна і адекватна ринковій практиці використання грошей в економіці?

7. Який спосіб обміну товарами вигідніший і зручніший для учасників економічних відносин – у формі бартеру чи за допомогою грошей?

Перелік термінів для заучування: гроші, товарні гроші, повноцінні гроші, неповноцінні гроші, білонна монета, паперові гроші, кредитні гроші, електронні гроші, депозитні гроші, банкнота.

Чи засвоїли Ви основні поняття?(Тести)

1. Де і коли з'явилися перші паперові гроші?

- а) у Китаї в 12 ст.;
- б) у Росії в 11 ст.;
- в) в Індії;
- г) в Англії в 10 ст.

2. Емісія - це:

- а) додатковий випуск грошей в обіг;
- б) вилучення грошей з обігу;
- в) процес рахування грошей;
- г) офіційне підвищення курсу національної валюти.

3. Функціями грошей є:

- а) розподіл вартості; міра вартості, засіб обігу, засіб платежу, гальмування інфляції;
- б) засіб обігу; розподіл вартості; створення фінансових фондів, засіб платежу, світові гроші;
- в) створення фінансових фондів; засіб обігу; розподіл вартості, засіб платежу, світові гроші;
- г) міра вартості, засіб обігу, засіб платежу, засіб нагромадження, світові гроші.

4. Визначте, які гроші перебувають у сучасних умовах у грошовому обігу України:

- а) повноцінні;
- б) неповноцінні;
- в) обидва види;
- г) паперові.

5. Паралельне виконання срібними і золотими монетами функцій грошей називається:

- а) монометалізмом;
- б) біметалізмом;
- в) демонеталізмом;
- г) немає вірної відповіді.

6. Який вид грошей є повноцінним?

- а) золоті монети;
- б) будь-які монети;
- в) гроші, суспільна вартість яких гарантується державою;
- г) паперові банкноти.

Теми рефератів (за вибором студента):

1. Світові гроші. Генезис золота як світових грошей
2. Монети в давнину
3. Електронні гроші в Україні

6. ВІДПОВІДІ: 1а; 2а; 3г; 4б; 5б; 6а